

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA ETNOLÓGIE A FOLKLORISTIKY

Sviatok Ivana Kupala na Ukrajine

(Seminárna práca z predmetu Obradová kultúra európskych národov)

OBSAH

0 Úvod	3
1 Popis vybranej krajiny	4
2 Čo je to sviatok Ivana Kupala a ako sa oslavuje?	6
2.1 Купальське вінки – Kupalské vence	7
2.2 Купальське дерево – Kupalské drevo	8
2.3 Купальське вогніще – Kupalské ohne	9
2.4 Русалки – Vodné víly	10
3 História sviatku	11
3.1 Ivana Kupala v čase pred 2. svetovou vojnou až po nezávislosť	11
3.2 Ivana Kupala od nezávislosti	11
4 Slávnosti Ivana Kupala v mestách Kyjev a Charkov	13
4.1 Ivana Kupala v Kyjeve	13
4.2 Ivana Kupala v Charkove	14
5 Ivana Kupala v súčasnosti, podľa informátorov	16
Záver	19
Zdroje	20
OBRÁZKOVÁ PRÍLOHA	22

0 Úvod

Seminárna práca sa venuje popisu oslavovania sviatku Ivana Kupala na Ukrajine v rôznych časových a s tým súvisiacich politických obdobiach. Tento sviatok je taktiež rozšírený aj v iných východných krajinách ako sú Bielorusko a Rusko. Dôvodom výberu tejto témy je to, že Ukrajina je susediacou krajinou Slovenska, no i fakt, že od miesta môjho bydliska sa nachádza ukrajinská hranica v blízkosti niekoľkých kilometrov.

Keďže časť slovenského územia bola v minulosti súčasťou Podkarpatskej Rusi a tá zas neskôr súčasťou Ukrajiny, máme veľa spoločného. Vybrala som si sviatok Ivana Kupala, pretože ma zaujal po vzhliadnutí pár videí na platforme youtube. Seminárnu prácu som sa rozhodla písať na príklade štúdie od A. Helbinga (2014). Pridržiavam sa jej štruktúry jednotlivých kapitol a rozširujem poznatky vybranej témy.

Zvláštnosťou osláv týkajúcich sa sviatku je dátum v ktorom sa ma oslavovať. Niektoré publikácie či internetové zdroje uvádzajú noc z 23. júna 24. júna (sv. Ján), iní zas v noc z 6. júla na 7. júla vzhľadom na 13 dňový posun podľa Juliánskeho kalendára. Deň Ivana Kupala je považovaný za sviatok leta, ktorý je spätý so žatvou a dozrievaním úrody. Dôležitosť sa kladie na solárny kult, sviatok je spätý aj s purifikačnými obradmi a prvkami agrárnej mágie či plodnosti. Typickými úkonmi je pálenie ohňov, vytváranie slamených figúr – Kupala a Mareny (Купало a Марена), nechýba kúpanie v rieke či jazere, pletenie vencov z kvetov, zbieranie liečivých bylín, tanec či spev. K tomuto dňu sa viaže veľké množstvo tzv. kupalských piesní.

1 Popis vybranej krajiny

Ukrajina, v miestnom jazyku Україна, je druhým najväčším európskym štátom po Rusku, ležiacim na východnej Európe. Jej rozloha je 603 700 km². Krymský polostrov a Donecká oblasť je obsadená Ruskom. Susedí so siedmimi štátmi: na západe so Slovenskom, Maďarskom, Poľskom; na východe s Ruskom; na juhozápade s Moldavskom, Rumunskom a na severe s Bieloruskom. Južná časť je obklopená Čiernym a Azovským morom.

Úradným jazykom je ukrajinský jazyk. Okrem ukrajinčiny používajú aj ruštinu, ktorou sa dorozumieva väčšina obyvateľov východnej časti, prípadne striedajú oba jazyky. Rozdiel medzi ukrajinčinou a ruštinou by sme mohli prirovnať ku rozdielom v slovenčine a češtine. Hlavným a zároveň najväčším mestom je Kyjev (Київ).

Z administratívneho hľadiska sa delí na 24 oblastí. Krym (Крым) a Sevastopol' (Севастополь) majú osobitný štatút, pretože sú riadené Ruskom. Obdobie rokov 1932 – 1933 bolo veľmi ťažké, pretože bol v krajine násilne vyvolaný hladomor (голодомор). Zahynulo približne 2,5 až 5 miliónov ľudí. V období od roku 1941 – 1944 bola Ukrajina pod útokom Nemcov. V tomto čase boli k východnej časti pripojená aj západná časť, neskôr aj Podkarpatská Rus, Krym. Ďalšou veľkou haváriou v dejinách sveta. 26.4.1986 vybuchla jadrová elektrárň v Černobyli. Nezávislou krajinou sa stala v roku 1991, po rozpade Sovietskeho zväzu. [Wikipédia, 2020].¹

Z etnického hľadiska je podľa sčítania v roku 2011 na území Ukrajiny 78% Ukrajincov, 17% Rusov, 0,5% – Bielorusi, Moldavci, Krymskí Tatári, pod 5% - Bulhari, Maďari, Rumuni, Poliaci, Židia, Gréci, Česi. Na Kryme žije 58% Rusov, rozšírení sú aj v Luhanskej, Doneckej a Charkovskej oblasti. [Centrum prvého kontaktu Michalovce, 2013].

² Z hľadiska konfesionality sú najviac zastúpení pravoslávni 67%, gréckokatolíci 9%, protestanti 2%, rímskokatolíci 1 %, judaizmus 0,4% [CK Mundo, 2022].³

Na Ukrajine žije približne 38 miliónov obyvateľov, z toho 2 milióny žije len na Kryme. Ukrajina patrí medzi chudobnejšie krajiny, čo je dôsledkom migrácií obyvateľstva

¹ Wikipédia. *Ukrajina* [online]. [cit. 2022.01.06.] Dostupné na internete: <<https://sk.wikipedia.org/wiki/Ukrajina>>.

² Centrum prvého kontaktu Michalovce. *Základné informácie o Ukrajine*. . [online]. [cit. 2022.02.09.] Dostupné na internete: <<http://www.ukrajina.sk/sk/ukrajina/zakladne-informacie-o-ukrajine/>>.

³ CK Mundo. *Základní informace o Ukrajině*. [online]. [cit. 2022.01.06.] Dostupné na internete: <<https://www.mundo.cz/ukrajina>>.

najmä za obživou. Najčastejšie odchádzajú do susedných krajín, no i do zámoria [CK Mundo, 2022]. Ukrajina je však bohatou krajinou na pestovanie obilnín, má rozvinuté poľnohospodárstvo, hutnícky priemysel, tiež prosperuje vo výrobe dopravných prostriedkov či baníctvom [Dovolenka, 2022].⁴

2 Čo je to sviatok Ivana Kupala a ako sa oslavuje?

⁴ Dovolenka.sme.sk. *Ukrajina – Základné informácie*. [online]. [cit. 2022.02.09.] Dostupné na internete: < <https://dovolenka.sme.sk/i/ukrajina> >.

Na Ukrajine sa môžeme stretnúť s viacerými variantami pomenovanie pre tento sviatok. Okrem najpoužívanejšieho pojmu Купала sa tiež často používa názov Купайлиця. Tento sviatok bol kedysi považovaný za národnú kalendárnu obyčaj. Deň Ivana Kupala bol veľmi očakávaný najmä mládežou a ženami (Черемський П., Семеренський В. , 1999, s. 267).

Sviatok Ivana Kupala alebo tiež Deň svätého Jána, bol v čase pred 2. svetovou vojnou najznámejším a najslávnejším sviatkom najmä v lokalitách strednej a východnej Ukrajiny. Na západe Ukrajiny v Lemkovej oblasti je tento sviatok známy aj ako *Sobitka*, podobne ako aj na našom území v oblasti východného Slovenska. Mladí ľudia pálili vatry zvané *Sobitky* na počesť Perúna⁵. Už začiatkom 20. storočia bol sviatok Ivana Kupala vnímaný ako náboženský a kresťanský sviatok. Predstavoval oslavu narodenia sv. Jána Krstiteľa. Podporovateľmi sviatku boli aj miestni kňazi. Vyzývali ľudí, aby zbierali bylinky práve na deň svätého Jána, pretože v pohanských mýtoch mali mať práve v tento deň zvláštne liečivé účinky. Sviatok Ivana Kupala sa vyznačuje pohanskými prvkami, no práve spojením pohanskej podobizne Ivana Kupala s postavou svätého Jána Krstiteľa sa stal kresťanským sviatkom v opozícii proti pohanskej podobe a socialistickej ideológii. Sviatok Ivana Kupala je v ukrajinskej literatúre opisovaný ako noc, počas ktorej sa medzi vidieckym obyvateľstvom spoločensky akceptovalo oslobodenie od spoločensky predpísaných sexuálnych noriem (Helbig, 2014, s. 514).

V spojitosti s kresťanským sviatkom Jána Krstiteľa sa tento sviatok oslavoval v noci zo 6. na 7. júla, ale všade v Európe ho oslavujú z 23. na 24. júna v najkratšiu letnú noc. Dôvodom tohto posunu je, že na Ukrajine je väčšina obyvateľstva pravoslávneho vierovyznania, ktoré dodržiava juliánsky kalendár posunutý od gregoriánskeho o 13 dní (Черемський П., Семеренський В. , 1999, s. 267). V tento deň sa zhromažďujú veľké davy obyvateľov najmä pri riekach a jazerách, kde sa stále konajú oslavy. Rituálne prvky sviatka Ivana Kupala sú opísané v kronikách už z 11. storočia. Samotný termín *Kupalo* sa prvýkrát spomína v Hypatiánskej kronike, ktorá je z roku 1262. Rituály na deň Ivana Kupala boli hlboko zakorenené v ľudových zvykoch ukrajinského ľudu. Tieto rituály sa kedysi oslavovali, aby zabezpečili bohatú úrodu, ako aj plodnosť mladých žien, v obradoch úzko spätých s prírodou (Helbig, 2014, s. 514).

⁵ Perún – staroslovanský boh hromu, ohňa, blesku a plodnosti. Tiež bol považovaný za ochranu poľnohospodárstva [<https://sk.wikipedia.org/wiki/Per%C3%BAn>].

2.1 Купальське вінки – Kupalské vence

V čase osláv sviatku je príroda v rozkvet, je to zároveň aj čas slnovratu. Hovorievalo sa, že Slnko hrá v tento deň všetkými farbami dúhy a akoby sa vchádzalo (kúpalo so) a vychádzalo z vody. Práve preto sa verí, že voda ako aj oheň naberajú očistnú silu. Ľudia veria v rôzne zjavenia, rovnako aj v to, že rastliny majú v túto noc moc, premiestniť sa z miesta na miesto, rozprávať sa medzi sebou. Špeciálnu moc má kvet paprade – цвіт папоротья, ktorý sa v literatúre vyskytuje aj pod termínom perúnov alebo slnečný kvet – перуновий світ. Tento kvet kvitne ohnivou farbou o polnoci v hlbokom lese vtedy, keď ešte nespievajú vtáky. Verí sa, že tomu, kto odtrhne čarovný kvet, sa odkryjú všetky poklady, zosilnie telom aj duchom, začne rozumieť reči rastlín a pochopí tajomstvo života (Черемський П., Семеренський В. , 1999, s. 267). Kvet chodievali hľadať aj mladé páry s vierou, že po nájdení ostanú spolu navždy mladí [Новини Полтавщини, 2021].⁶ Bájny kvet sa hľadá veľmi ťažko, pretože kvitne len krátko a pred ľudským zrakom ho chráni každá zlá sila [Факт дня Українського, 2021].⁷

Noc pred týmto sviatkom bola považovaná za najstrašnejšiu, pretože ľudia verili, že v tom čase sa zlí duchovia zhromaždili v lesoch a na lúkach a snažili sa im ublížiť. Okrem vyššie spomenutých aj čarodejníci, čarodejnice, morskí muži, diabli – všetci sa chceli zmocniť drahocenného kvetu papradia. Medzi ľuďmi sa verilo, že v deň letného slnovratu sú kvety a bylinky obzvlášť silné, stávajú sa čarovnými a dokážu človeku pomáhať, uzdravovať, chrániť ho po celý rok (Михеева Л. , 2007, s. 61).

V tento deň zbierajú mladé dievčatá liečivé rastliny ako napríklad: ľubovník, mäta, tymián, ďatelina, baza, priadka morušová a iné. Ženy trhajú aj tzv. чорнобіль

⁶ Новини Полтавщини. *Івана Купала: традиції, обряди та звичаї містичного свята* [online]. [cit. 2022.01.26.] Dostupné na internete: <<https://np.pl.ua/2021/07/ivana-kupala-tradytsii-obriady-ta-zvychai-mistychnoho-sviata/>>.

⁷ Факт дня Українського. *Традиції, обряди та прикмети на Івана Купала*. [online]. [cit. 2022.01.28.] Dostupné na internete: <<https://www.factday.net/5-28-tradyciyi-obryady-ta-prykmety-na-ivana-kupala.html>>.

(palina dračia), a lopúchy, ktoré nechajú pod strechou na odplašenie zlých síl a duchov [Minikar, 2020].⁸

K tomuto sviatku patrí neodmysliteľne aj pletenie vencov. Slobodné dievky pletú vence ešte v čase keď vidno slnko, aby boli vence jeho lúčmi „pobozkané“. Každá dievčina pletie dva vence. Jeden pre seba a druhý pre svojho osúdenca. Na vence používali rôzne kvety a trávy ako napríklad: nevädze, zimozeleň, pšeničné klasy, šípku a rôzne iné poľné, divé a lúčne kvety (Черемський П., Семеренський В. , 1999, s. 267). Verilo sa, že každá rastlina, ktorá bola upletená do venca, mu dáva zvláštnu magickú silu. Na vence sa pripevnila a zapálila sviečka, a následne boli položené na vodu. Ak veniec dobre plával a sviečka nezhasla, dievča sa malo čoskoro vydať, a ak sa na mieste potopí alebo sa otáča – naďalej bude slobodná panna (Obrázok č. 7) [Факт дня Українського, 2021].⁹

2.2 Купальське дерево – Kupalské drevo

Hlavnými postavami sviatku sú Kupala a Marena (Купало та Марена,), ktorí predstavujú boj dobra so zlom. Podľa staroslovanskej viery sa každú zimu narodí bohyňa Marena, ktorá zmrazuje zem, zasieva nezhody a posieľa choroby a hlad. Marena, je ľudovo nazývaná aj ako Mara a predstavuje zimné božstvo, ktoré strašilo neposlušné deti. Vo východných oblastiach Ukrajiny bola Marena považovaná za najstaršiu morskú pannu, kvôli ktorej sa ľudia a dobytok topili [Факт дня Українського, 2021]. Kupala je v slovanskej viere mytologickou postavou považovanou za patróna manželstva a plodenia. Okrem vencov, sa vyrábajú Kupalské drevá – Marena a Kupalo [Факт дня Українського, 2021].

Na výrobu Kupalského dreva sa zvyčajne vyberala veľká vetva brezy alebo javora čierneho (Черемський П., Семеренський В. , 1999, s. 267). Na výrobu sa tiež používala slama, vřbové konáre a prútie. Ozdobovali sa kvetmi, náhrdelníkmi, stuhami

⁸ Minikar. *Oslava sviatku Ivana Kupalu. Ivan Kupala: Tradície hlavného slovanského sviatku v júli* [online]. [cit. 2022.01.26.] Dostupné na internete: <<https://minikar.ru/sk/ezoterika/provedenie-prazdnika-ivana-kupala-ivan-kupala-tradicii/>>.

⁹ Факт дня Українського. *Традиції, обряди та прикмети на Івана Купала.* [online]. [cit. 2022.01.28.] Dostupné na internete: <<https://www.factday.net/5-28-tradyciyi-obryady-ta-prykmeti-na-ivana-kupala.html>>.

a do Mareny bola vpletená tráva, vetvičky čerešne či čierneho javora (obrázok č. 8) [Факт дня Українського, 2021].

Okolo postáv tancovali kruhové tance a spievali sa tzv. купальське пісні (kupalské piense). Postavu Kupalu potom lámali a potápali do vody a Marenu upálili v ohni, čo symbolizovalo víťazstvo dobra nad zlom (Черемський П., Семеренський В. , 1999, s. 267).

2.3 Купальське вогніще – Kupalské ohne

Hlavná časť obradov, ktoré sa spájali s dňom Ivana Kupala, sa konala v noci, a preto sa na mieste osláv zapálila obrovská vatra, oheň – купальське вогніще. Vatra je jedným z hlavných symbolov sviatku. Na oheň sa používali rôzne kríky, polámané náradie a iné nepotrebnosti, ktoré zbierala celá dedina. Na miesto, kde mal byť oheň, sa do zeme zapichol vysoký stĺp, okolo ktorého boli poukladané veci na zapálenie, konská lebka a koleso (pripevnené na stĺp) a tiež figúra Mareny. Symbolizovali zlú silu, ktorá bola v rituálnom ohni zničená. Koleso symbolizovalo obeť slnku pre lepšiu úrodu a prosperitu [Факт дня Українського, 2021].

Samotný oheň bol zapálený „živým ohňom“, ktorý sa získaval trením. Kupalský oheň tradične zapálil najstarší obyvateľ obce. Vatra sa zapálila po západe slnka a mala horieť až do bieleho rána. Predpokladá sa, že oheň mal liečivé účinky, okolo neho sa tancovali a spievali kupalské piesne. Na Ukrajine sa tradične cez oheň preskakovalo. Mládež, držiac sa za ruky, preskočí rituálny oheň, aby sa chránila pred chorobami a zlými kúzľami. Verilo sa, že ak sa ruky mladého páru počas skoku nerozdelia, potom budú mať v budúcnosti šťastné manželstvo. Všetky ženy v dedine mali povinnosť prísť k ohňu a tie, ktoré tak neurobili, mohli byť obvinené z čarodejníctva a spojenia so zlými duchmi [Факт дня Українського, 2021]. „*V túto noc sa všetci snažili očistiť svoje telo od chorôb a svoju dušu od hriechov (Pavlova, 2021, s. 13).*“ Zvláštna a liečivá sila sa pripisovala popolu a uhlíkom z Kupalského ohňa. Rozsypávali sa po poliach a záhradách, doma sa hádzalo do pece, aby prosperovalo a chránilo sa pred všetkým zlom (obrázok č. 9) [Факт дня Українського, 2021].¹⁰

¹⁰ Факт дня Українського. *Традиції, обряди та прикмети на Івана Купала*. [online]. [cit. 2022.01.28.] Dostupné na internete: <<https://www.factday.net/5-28-tradyciyi-obryady-ta-prykmety-na-ivana-kupala.html>>.

2.4 Русалки – Vodné víly

V ľudovom kalendári sa slávil aj týždeň morských panien. Zvyčajne to začalo po Trojici a trvalo to 7 dní. Verilo sa, že v tomto období sa na zemi objavujú morské panny, krásne, večné a mladé dievčatá, ktoré sa utopili alebo zomreli mladé. Legendy o morských pannách sú známe všetkým národom. Nazývajú sa vodné víly, nymfy – русалки, teda žijúce vo vode. Ich dlhé splývavé vlasy (zvyčajne zelené) pripomínajú vlny. Vedia veľmi krásne a nežne spievať (Михеева Л., 2007, s. 61).

V tomto týždni vychádzajú z vody, usadzujú sa na stromoch ohnutých nad riekami, jazerami alebo na poliach kvitnúcich kvetov. Niekedy sa verilo, že morské panny môžu nielen ublížiť ľuďom (napríklad ukradnúť dieťa, poštekliť mladého chlapca k smrti), ale tiež pomôcť budúcej úrode, poskytnúť poliam vlhkosť, chrániť úrodu. Aby sa morské panny nenahnevali, tento týždeň bolo zakázané prať v rieke, bieliť plátna, priať a tkať. Na poludnie a o polnoci bolo zakázané plávať, chodiť osamote do lesa a na pole. Do lesa tiež nebolo dovolené hnať kone a dobytok. Ale roľníci verili, že morské panny sa dajú upokojiť, aby neškodili. K tomu im na stromy vešali šatky, košele, plátna (Михеева Л., 2007, s. 61).

3 História sviatku

3.1 Ivana Kupala v čase pred 2. svetovou vojnou až po nezávislosť

Počas 60. rokov bol sviatok Ivana Kupala známy ako oslava poľnohospodárskej práce bez náboženského a duchovného významu v Ukrajinskej sovietskej socialistickej republike (Helbig, 2014, s. 514). Rekonštrukcia Ivana Kupalu ako poľnohospodárskeho sviatku bola prispôsobená ideológii pracovných sviatkov ovplyvnených Sovietskym zväzom (Helbig, 2014, s. 515).

Počas Chruščovovej vlády bolo od polovice 50. a do začiatku 60. rokov 20. storočia zaužívané slovné spojenie tzv. Chruščové roztápanie (Vidlyha), ktoré znamenalo to, že sa v tomto období uvoľňovali dovtedy stanové normy. Miestni vodcovia povolili v niektorých lokalitách začleniť sviatok Ivana Kupala do kalendára sovietskych sviatkov, ktoré oslavovali robotníkov (Klymets 1990). „*Tieto sviatky zvyčajne organizoval tzv. ЗАВ КЛУБА, šéf lokálneho klubu, ktorý prevzal zodpovednosť za informovanie o festivale pre socialistické médiá, ako sú miestne časopisy a noviny a zároveň zdôrazňoval nedostatok náboženských tradícií, napr. ako kalendárne spojenie festivalu s kresťanským sviatkom sv. Jána Krstiteľa (Kononenko, 2004).*“

Zaujímavým ukazovateľom na popularitu a kolektívnu organizáciu Ivana Kupalu v dedinách, no i v mestách skoro celej Ukrajiny (okrem západnej časti) vo vyššie zmienenom časovom období sú články v dobovej tlači, žurnáloch a podobne. Patria tam napríklad časopisy ako: *Prapor* (Vlajka), *Sotsialistychna Kultura* (Socialistická kultúra) a *Chervonyi Prapor* (Červená vlajka), ale aj etnografické časopisy *Narodna Tvorchist ta Etnohrafija* (Ľudová kultúra a etnografia). Symbolika sviatku Ivana Kupala v 60. rokoch 20. storočia bola zameraná najmä na ženskú plodnosť, poľnohospodársku prosperitu, oslavu sovietskych robotníkov a rôzne ďalšie vzory daného politického obdobia (Helbig, 2014, s. 515).

V tento deň sa konali vystúpenia v podobe festivalu, kde sa zúčastnilo viac ako dvesto spevákov a členov rôznych kolektívov či skupín, spätých s nejakým povoláním či určitým pracoviskom (Helbig, 2014, s. 515).

3.2 Ivana Kupala od nezávislosti

Od roku 1991, keď sa Ukrajina stala nezávislou, sa obnovila pôvodnejšia podoba slávenia sviatku Ivana Kupala. Tento sviatok sa stal opäť obrazom etnickej hrdosti Ukrajiny, oslavy v komunite a rodine. Na dedinách i v mestách sa oslavovala

zrekonštruovaná podoba tohto sviatku, ktorá spočívala v podpore vzájomnej kolektívnej ukrajinskej identity, najmä cez kupalské piesne a tradičný ľudový odev či rituály (Helbing, 2014, s. 517). Kupalské piesne sú unikátnymi kultúrnym fenoménom, sú prepojené s obradmi sviatku, ospevujú krásnu prírodu, mladosť, šľachetnosť, láskavosť a dobrotu (Скुरатівський В., 1995, s. 171).

Na plagátoch, ktoré propagujú podujatia s tematikou Ivana Kupalu, majú dievčatá na hlavách veľké vence z kvetov. Práve vence symbolizujú obnovené spojenie s prírodou. Na plagáte (obrázok č. 2), ktorý propaguje podujatie s názvom *День Дніпра* (Deň rieky Dneper), ktoré sa konalo 6. júla 2008, v tradičný dátum osláv Ivana Kupalu, sa slová „*Ivana Kupala*“ neobjavujú, ale spojitosť so slávnosťou je vyobrazená prostredníctvom zobrazenia mladých žien držiacich čarovný kvet, *квіт напороти*, o ktorom sa verilo, že kvitne až o polnoci (Helbig, 2014, s. 517).

4 Slávnosti Ivana Kupala v mestách Kyjev a Charkov

Seminárnu prácu som sa rozhodla písať aj na príklade štúdie od A. Helbinga (2014), ktorej štruktúry sa pridrižiam a rozširujem poznatky vybranej témy. V štúdiu opisuje aj slávnosti Ivana Kupala v mestách Kyjev a Charkov. Na príklade spomenutých miest chce autor štúdie poukázať na rozdielnosť oslavovania a chápania sviatku Ivana Kupala, na príklade dvoch festivalov. Jeden sa konal v už spomínanom Kyjeve, teda v hlavnom meste Ukrajiny a druhý neďaleko Charkova. Charkov je mesto, ktoré leží v blízkosti s ruskými hranicami a v čase Ukrajinskej SSR (1919 – 1934), bolo tiež hlavným mestom. Tieto súvislosti poukazujú na rozdielne vzťahy s minulosťou prostredníctvom predsovietskych ľudových tradícií, ktoré zhromaždili a oživilo etnomuzikológovia a nadšenci v okolitých dedinách. Kyjev, centrum ukrajinského postsocialistického hudobného priemyslu, je plný skupín, ktoré predvádzajú rôzne obnovené ľudové štýly a repertoáre. Charkovská oblasť je intelektuálna zo západnej a strednej časti Ukrajiny často vnímaná ako asimilovaný región, ktorý si nedokázal zachovať predsovietsky folklór v dôsledku dlhšej histórie kolektivizácie a ničenia miestnych tradícií počas sovietskej genocídy hladomoru v rokoch 1932 – 33 (v ukrajínčine známej ako hladomor, doslova „smrť hladom“), ktorá mala za následok obrovský úbytok obyvateľstva. Rozdielny vzťah k minulosti má priamy vplyv na spôsob inscenácie osláv Ivana Kupala a hudbu, ktorá sa na týchto regionálnych slávnostiach prezentuje (Helbig, 2014, s. 519).

4.1 Ivana Kupala v Kyjeve

Príkladom osláv v Kyjeve bude oslava sviatku Ivana Kupala dňa 6. júla 2008. Oslavy sa konali na brehu rieky Dneper a prilákali stovky účastníkov. Ľudia mali zväčša oblečené džínsy a vyšívane košele či blúzky. Mnoho mladých žien a dievčat malo na hlavách vence z kvetov a zelene. Vence kládli mladé dievky na vodu tak, aby nezišli z dosahu mládenca, lebo by sa nevydali (Helbig, 2014, s. 519).

Samotné pozvanie na tento festival sa nieslo v duchu oživovania tohto sviatku. Kyjev pozýval (a aj v súčasnosti v tom pokračuje) hostí na špeciálne hľadanie papradia, ktoré bolo kedysi dôležitou súčasťou tohto sviatku ako som sa už vyššie zmienila. Taktiež pri pozývaní nezabudli aj na vence pre mladé dievky, ktoré si ich

mohli priniesť so sebou či priamo na mieste vyrobiť a naučiť sa techniku pletenia vencov a následné spustenie dole vodou [Древний Киев].¹¹

V podvečer sa predstavila na pódiu detská ľudová hudba a tanečná skupina scény tradičných osláv Ivana Kupalu. Hlavným účelom týchto predstavení bolo pobaviť a poučiť návštevníkov festivalu o tradičných rituáloch Ivana Kupalu (Helbig, 2014, s. 519).

Inscenované scény predstavila kyjevská detská folklórna skupina Дай Боже. Scény v podaní skupiny zahŕňali hovorené slovo, spev v tradičnom štýle, chorovody, rituálne tance. Deti boli oblečené v kostýmoch, ktoré boli podobné sedliackym každodenným odevom v dedinách strednej Ukrajiny pred viac ako storočím. Javiskové rekvizity zahŕňali slamené a trávové podobizne hlavných pohanských postáv sviatku – Kupala a Marena (Obrázok č. 3) (Helbig, 2014, s. 520).

Po programe sa zapálil kupalský oheň, okolo ktorého ľudia predvádzali rituálne tance a spievali piesne o osudoch milencov. Páry dostali od dobrovoľníkov inštrukcie o tom, čo majú spievať, keď preskakovali menšie ohniská; ľudia zvykli veriť, že tí, ktorí to prežijú, sa do roka vydajú. Mladí členovia skupiny Дай Боже sa premiešali s davmi a naznačovali, kde majú tancovať a kedy bežať k horiacej podobizni Kupala (Helbig, 2014, s. 520).

Okrem tohto programu mohli účastníci voľne tancovať v kruhových tancoch okolo ohňa, ktorý sa zapálil po skončení programu. Okrem tanca sa tieto ohne preskakujú. Páry sa chytajú za ruky a skáču spoločne s vierou, že ak sa nepustia ich manželstvo bude šťastné. Taktiež to skrýva symboliku očistenia. Verí sa, že oheň zapálený v noci Ivana Kupalu čistí od nepriazne a chorôb. Neskôr taktiež rituálne zapália Marenu [Древний Киев].

4.2 Ivana Kupala v Charkove

Oslavy Ivana Kupala v Charkovskej oblasti sa od tých v Kyjeve líšili na mnohých úrovniach. Najvýznamnejšou odlišnosťou bola multietnicita, pretože sa na festivale predstavili ukrajinskí aj ruskí interpreti zo susedných dedín a miest. Na scéne znázornenej na obrázku č. 4 sú štyri ženy držiace kupalské drevo, strom Kupala, v

¹¹ Древний Киев. Праздник Ивана Купала [online]. [cit. 2022.01.06.] Dostupné na internete: <[h https://parkkyivrus.com/midsummer/midsummer_en.html](https://parkkyivrus.com/midsummer/midsummer_en.html)>.

strede obrázku sú znázornené Rusky z neďalekej dediny a majú na sebe *sarafanku*, ľudový odev bez rukávov. Napriek etnickému napätiu medzi Rusmi a Ukrajincami v iných častiach Ukrajiny, najmä na západe Ukrajiny, oslavy na predmestí Charkova sa zdali byť vedomým prejavom etnicity (Helbing, 2014, s. 522 – 523).

Program festivalu zahŕňal kúpacie tradície, piesne, rituály, módnu prehliadku moderných kolekcií ukrajinského oblečenia a výšiviek, jarmoky s tradičnými výrobkami, výrobu vencov a pod. Charakter oboch festivalov je spájaný s obnovovaním starších rituálov [Навігатор Україна , 2020].¹²

¹² Навігатор Україна. *Днес Івана а завтра Купала. Фестиваль води а вогню* [online]. [cit. 2022.01.06.] Dostupné na internete: <<https://en.navigator-ukraina.com.ua/gruppovye-tury/tury-po-kharkovskoj-oblasti-otdykh-na-prirode/tour/1842-segodnya-ivana-a-zavtra-kupala-festival-vody-i-ognya-v-skovorodinovke.html>>.

5 Ivana Kupala v súčasnosti, podľa informátorov

Vzorku respondentov tvorí 10 žien z oblasti západnej Ukrajiny.

Žena, 19 rokov, hraničná oblasť s Ukrajinou – Ubl'a

„Keď sme boli mladší, tak sme zvykli na Ivana Kupala púšťať vence po vode presne o polnoci. Vence sa púšťali na brehu rieky, boli na nich zapálené sviečky a spievali sa piesne a čosi sa aj rozprávalo. Dievčatá sa tiež chodili na riekku kúpať. My už dva roky nič také nerobíme, iba pálime oheň – môžeme to nazvať piknikom, sedíme s kamarátmi a odpočívame v prírode. Keď sme boli mladší vo všetko sme veľmi verili, no dnes chodíme iba vonku. Tiež nevidím mládež aby sa zaujímala, tým čo sme kedysi robili my.“

Žena, 19 rokov, západná Ukrajina – Turia Remety

„Z môjho pohľadu je sviatok Ivana Kupala veľmi pekným, pretože môžeme spolu s kamarátmi ísť ku ohňu a posedieť si tam. Hoci nie som ten človek, ktorý dodržiava tradície alebo im nepripisuje nejakú hodnotu, ale niektoré kresťanské sviatky a tradície sú naozaj podľa mňa zaujímavými ako je napríklad aj tento.“

Žena, 19 rokov, západná Ukrajina – Perečín

„Sviatok Ivana Kupala je veľmi pekným sviatkom, ku ktorému sa viaže viacero tradícií. Nevravím, že ich všetky dodržiavame, ale viem pliesť vence, ktoré sa robili z poľných kvetov a taktiež viem, že sa potom spúšťali na vode. Tiež poznám niektoré skupiny, ktoré interpretujú piesne späté s týmto sviatkom a sú veľmi pekné. Rada si však s kamarátmi posedím pri ohni, za spevu rôznych piesní a niekedy si aj zatancujeme“

Žena, 20 rokov, západná Ukrajina – Perečín

„My nijako špeciálne neoslavujeme sviatok Ivana Kupala, ani sa veľmi nezúčastňujeme týchto akcií, zväčša si len vyjdem s kamarátmi ku ohňu, inak tomuto sviatku nedávame žiadnu hodnotu.“

Žena, 20 rokov, západná Ukrajina – Turia Remety

„Sviatok Ivana Kupala neoslavujeme nijako špeciálne. Viem, že v tento deň zvykli ženy pliesť vence z kvetov a púšťať ich po vode s cieľom vedieť, či sa tento rok vydá alebo nie. U mňa je už len pálenie ohňov známym zvykom, keď si môžeme s kamarátmi posedieť pri vatre.“

Žena, 20 rokov, západná Ukrajina – Volovec

„Veľa ti o tomto sviatku nepoviem, pretože s kamarátmi iba chodíme v noci zo 6. – 7. júna posedieť si pri vatre, zatancovať si a zaspievať.“

Žena, 21 rokov, západná Ukrajina – Užhorod

„Tak, ja som za celý svoj život bola na oslavách Ivana Kupala iba jedenkrát, aj to som bola ešte dieťa. No, ale naše tradície osláv sú veľmi pekné, symbolické, tradičné, celé to chystanie sa vôbec do začatia osláv. Pletenie vencov z kvetov, potom tie vence sa položia na vodu, podvečer skákanie cez oheň, sedenie pri ňom, spev s gitarou či inými hudobnými nástrojmi, je to rôzne. Medzi dievčatami je to veľmi obľúbený sviatok.“

Žena, 21 rokov, západná Ukrajina – Volovec

„Na Ukrajine Ivan Kupala sa koná od 6. do 7. júla. Na začiatku dňa dievčatá pletú vence z poľných kvetov a zvyčajne sa zhromažďujú pri riekach pred západom slnka. Chlapci zapália oheň a ak v tú noc preskočia oheň, duša sa očistí a človek bude zdravší, zbaví sa všetkých problémov, negativity a chorôb. Napríklad tam, kde žijem, je vodopád „Shipit“, ktorý zhromažďuje veľké množstvo ľudí z celej Ukrajiny aj mimo nej. Tam urobia veľký oheň a tancujú okolo neho celú noc (obrázok č. 10 – 13).“

Žena, 22 rokov, západná Ukrajina – Turia Remety

„Sviatok Ivana Kupala nie je typický a nie každý Ukrajinec ho oslavuje, ako napríklad Vianoce alebo Veľkú noc. Oslavuje sa hlavne na strednej a západnej Ukrajine. Keďže ja pochádzam zo západnej Ukrajiny, tak som mala možnosť zúčastniť sa sviatku aj ako hosť, ale aj ako vystupujúci, keďže som bola účastníkom ľudového súboru. Sviatok je pomenovaný

Ivana Kupala, pretože sa oslavoval deň pred meninami Ivana, ale teraz znovu sa vracajú do myšlienky, že sa oslavuje letný slnovrat. Ivana Kupala v súčasnosti je sviatok pre zábavu, ale pre našich predkov to bola možnosť očistenia myšlienok a tela od všetkého zlého. Podstatné veci, ktoré nesmú chýbať pri tomto sviatku, sú kroje, oheň a voda. Ľudia v minulosti považovali oheň a vodu za formu očisty. V súčasnosti sviatok začína stavaním stromu, ľudia okolo neho tancujú a spievajú držiac sa za ruky, potom sa rozloží oheň, cez ktorý sa skáče a zalúbené dievčatá, keď zapadá slnko púšťajú spletené vence z kvetov do vody. Hovorí sa, že ktorej veniec najďalej odpláva, tak tá bude mať najväčšiu lásku. V súčasnosti sa to už zvykne robiť iba na špeciálnych oslavách Ivana Kupala. Taktiež v noc na Ivana Kupala dievčatá zvykli v minulosti veštiť svoju osudovú lásku, pretože sa hovorilo, že čo sa vyveští na Ivana Kupala, tak to je pravdivé. Na festivaly zvyknú prichádzať rôzne ľudové tanečné súbory a muzikanti, ktoré dopĺňajú program oslavy. A potom už sa do rána iba tancuje a spieva.“

Žena, 22 rokov, západná Ukrajina – Užhorod

„My sme Ivana Kupala nikdy neoslavovali. Ja osobne raz, asi sedem rokov dozadu, som sa zúčastnila na oslavách. Inak som nikdy neprijímala pozvanie na tento sviatok, no napriek tomu sa u nás pletú vence a skáče sa cez oheň.“

Záver

V predloženej seminárnej práci sa zaoberám formami osláv sviatku Ivana Kupala na Ukrajine. Ako som už v úvode spomínala, tento sviatok nebol známy len v tejto krajine ale aj v iných európskych štátoch.

Práci opisujem najznámejšie zvyky a rituály, ktoré sa kedysi v tento deň vykonávali. Patrí tam napríklad: pletenie vencov z kvetov, najmä mladými dievkami, tiež stavanie tzv. kupalského dreva Mareny a Kupala, či pálenie ohňov. Ďalej v práci popisujem sviatkovanie v čase pred nezávislosťou a po nej a tiež formy osláv v mestách Kyjev a Charkov.

Zaujímavosťou ktorou som obohatila seminárnu prácu, je mini výskum na vzorke 10 respondentov, žien zo západnej Ukrajiny. Sú to moje známe, ktoré som poprosila, aby mi pár vetami opísali, čo vedia o tomto sviatku a ako ho oslavujú. V súčasnosti sa sviatok Ivana Kupala oslavuje v menšej miere ako bolo opísané v minulom storočí, no zachováva si hlavné atribúty, ktorými sú pálenie ohňov, pletenie vencov či kúpanie v rieke. Na dedinách sa zväčša organizujú vatry, pri ktorých sa stretne celé dedinské spoločenstvo, no najmä mládež. V mestách sú tieto oslavy veľkolepejšie. Jedna z respondentiek sa zúčastnila týchto osláv ako hosť folklórnej skupiny. Ostatné respondentky spomínajú z tradícií najviac pletenie vencov, ktoré však nerobia, ale aktívne sa zúčastňujú pri posední okolo ohňa so spevom a tancom.

Súčasťou seminárnej práce je aj obrázková príloha.

Zdroje

Михеева Л. , 2007, *Русские народные праздники*. Москва. 78 s. ISBN 978 – 5 – 9555 – 1155 – 9.

Скуратівський В., 1995, *Свята українського народ*. Київ. 267 s.

Черемський П., Семеренський В. , 1999, *Дзига. Українські дитячі й молодечі народні при та розваги*. Харків. 306 s. ISBN 966 – 7470 – 06 – 7.

Helbig, A. 2014. Ivana Kupala (St. John's Eve) Revivals as Metaphors of Fertility and Contemporary Ukrainian Femininity". In: *The Oxford Handbook on Music Revivals*. Edited by Caroline Bithell and Juniper Hill. Oxford: Oxford University Press. s. 510 – 529.

Pavlova, K.: *Folklór na hodinách ruského jazyka*. [Bakalárska práca]. Univerzita Konštantína Filoza v Nitre. Filozofická fakulta. Katedra rusistiky. Školiteľ: Mgr. Hanna Shvaba. Stupeň odbornej kvalifikácie: Bakalár. Nitra. Filozofická fakulta UKF v Nitre, 2021. 46 s.

Internetové zdroje:

Древний Киев. Праздник Ивана Купала [online]. [cit. 2022.01.06.] Dostupné na internete: <https://parkyivrus.com/midsummer/midsummer_en.html>.

Навігатор Україна. Днес Івана а завтра Купала. Фестиваль води а вогню [online]. [cit. 2022.01.06.] Dostupné na internete: <<https://en.navigators-ukraine.com.ua/gruppovye-tury/tury-po-kharkovskoj-oblasti-otdykh-na-prirode/tour/1842-segodnya-ivana-a-zavtra-kupala-festival-vody-i-ognya-v-skovorodinovke.html>>.

Новини Полтавщини. Івана Купала: традиції, обряди та звичаї містичного свята [online]. [cit. 2022.01.26.] Dostupné na internete: <<https://np.pl.ua/2021/07/ivana-kupala-tradytsii-obriady-ta-zvychai-mistychnoho-sviata/>>.

Факт дня Українського. Традиції, обряди та прикмети на Івана Купала. [online]. [cit. 2022.01.28.] Dostupné na internete: <<https://www.factday.net/5-28-tradyciyi-obryady-ta-prykmety-na-ivana-kupala.html>>.

Centrum prvého kontaktu Michalovce. Základné informácie o Ukrajine. [online]. [cit. 2022.02.09.] Dostupné na internete: <<http://www.ukrajina.sk/sk/ukrajina/zakladne-informacie-o-ukrajine/>>.

СК Mundo. Základní informace o Ukrajině. [online]. [cit. 2022.01.06.] Dostupné na internete: <<https://www.mundo.cz/ukrajina>>.

Dovolenka.sme.sk. Ukrajina – Základné informácie. [online]. [cit. 2022.02.09.] Dostupné na internete: <<https://dovolenka.sme.sk/i/ukrajina>>.

Minikar. Oslava sviatku Ivana Kupalu. Ivan Kupala: Tradície hlavného slovanského sviatku v júli [online]. [cit. 2022.01.26.] Dostupné na internete: <<https://minikar.ru/sk/ezoterika/provedenie-prazdnika-ivana-kupala-ivan-kupala-tradicii/>>.

Wikipédia. *Perún* [online]. [cit. 2022.01.06.] Dostupné na internete:
<<https://sk.wikipedia.org/wiki/Per%C3%BAn>>.

Wikipédia. *Ukrajina* [online]. [cit. 2022.01.06.] Dostupné na internete:
<<https://sk.wikipedia.org/wiki/Ukrajina>>.

OBRÁZKOVÁ PRÍLOHA

OBRÁZOK č. 1 – Dojička Kolhosp (kolektívna farma) Yefrozynia Pomazanová, „Hrdinka socialistickej práce“, víta účastníkov Ivana Kupalu v dedine Bohodukhiv, Charkovská oblasť, 1963. Reprodukované so súhlasom oddelenia periodík Vedeckej knižnice V. Stefanyka Ľvova Národnej akadémie vied Ukrajiny.

(**Zdroj:** Helbig, A. 2014. Ivana Kupala (St. John's Eve) Revivals as Metaphors of Fertility and Contemporary Ukrainian Femininity”. In: *The Oxford Handbook on Music Revivals*. Edited by Caroline Bithell and Juniper Hill. Oxford: Oxford University Press. s. 510 – 529.)

OBRÁZOK č. 2 – Plagát na budove v centre Kyjeva s reklamou na Deň Dnipra (Deň rieky Dnipro) 6. júla 2008, v tradičný dátum osláv Ivana Kupalu. (Foto: A. Helbig)

(**Zdroj:** Helbig, A. 2014. *Ivana Kupala (St. John's Eve) Revivals as Metaphors of Fertility and Contemporary Ukrainian Femininity*". In: *The Oxford Handbook on Music Revivals*. Edited by Caroline Bithell and Juniper Hill. Oxford: Oxford University Press. s. 510 – 529.)

OBRÁZOK č. 3 – Mladí členovia skupiny Dai Bozhe na scéne so slamenými a trávovými podobizňami hlavných pohanských postáv sviatku – Kupala a Moreny

(**Zdroj:** Helbig, A. 2014. *Ivana Kupala (St. John's Eve) Revivals as Metaphors of Fertility and Contemporary Ukrainian Femininity*". In: *The Oxford Handbook on Music Revivals*. Edited by Caroline Bithell and Juniper Hill. Oxford: Oxford University Press. s. 510 – 529.)

OBRÁZOK č. 4 – Mladí členovia skupiny Dai Bozhe na scéne s chorovodmi a horiacou postavou Ivana Kupala

(**Zdroj:** Helbig, A. 2014. *Ivana Kupala (St. John's Eve) Revivals as Metaphors of Fertility and Contemporary Ukrainian Femininity*". In: *The Oxford Handbook on Music Revivals*. Edited by Caroline Bithell and Juniper Hill. Oxford: Oxford University Press. s. 510 – 529.)

OBRÁZOK č. 5 – Študentky etnomuzikológie z Charkovského hudobného konzervatória vedú rozhovory so staršími ženami v dedine Lyman

(**Zdroj:** Helbig, A. 2014. Ivana Kupala (St. John's Eve) Revivals as Metaphors of Fertility and Contemporary Ukrainian Femininity". In: *The Oxford Handbook on Music Revivals*. Edited by Caroline Bithell and Juniper Hill. Oxford: Oxford University Press. s. 510 – 529.)

OBRÁZOK č. 6 – Ukrajinskí (úplne vpravo a úplne vľavo) a ruskí interpreti (v strede) držia Kupalské drevo a pripravujú sa na slávnosti Ivana Kupala pri jazere na predmestí Charkova.

(**Zdroj:** Helbig, A. 2014. Ivana Kupala (St. John's Eve) Revivals as Metaphors of Fertility and Contemporary Ukrainian Femininity". In: *The Oxford Handbook on Music Revivals*. Edited by Caroline Bithell and Juniper Hill. Oxford: Oxford University Press. s. 510 – 529.)

OBRÁZOK č. 6 – Ukrajinskí (úplne vpravo a úplne vľavo) a ruskí interpreti (v strede) držia Kupalské drevo a pripravujú sa na slávnosti Ivana Kupala pri jazere na predmestí Charkova.

(Zdroj: Helbig, A. 2014. *Ivana Kupala (St. John's Eve) Revivals as Metaphors of Fertility and Contemporary Ukrainian Femininity*". In: *The Oxford Handbook on Music Revivals*. Edited by Caroline Bithell and Juniper Hill. Oxford: Oxford University Press. s. 510 – 529.)

OBRÁZOK č. 7 – Kupalské vence

(Zdroj: Факт дня Українського. *Традиції, обряди та прикмети на Івана Купала*. [online]. [cit. 2022.01.28.] Dostupné na internete: <<https://www.factday.net/5-28-tradyciyi-obryady-ta-prykmety-na-ivana-kupala.html> >.)

ОБРАЗОК č. 8 – Kupalské drevo, Kupalo a Marena

(Zdroj: Факт дня Українського. *Традиції, обряди та прикмети на Івана Купала.* [online]. [cit. 2022.01.28.] Dostupné na internete: <<https://www.factday.net/5-28-tradyciyi-obryady-ta-prykmety-na-ivana-kupala.html> >.)

ОБРАЗОК č. 9 – Kupalské ohne

(Zdroj: Факт дня Українського. *Традиції, обряди та прикмети на Івана Купала.* [online]. [cit. 2022.01.28.] Dostupné na internete: <<https://www.factday.net/5-28-tradyciyi-obryady-ta-prykmety-na-ivana-kupala.html> >.)

OBRÁZOK č. 10 – Kupalský oheň, Zakarpatská Ukrajina, okolie Volovca
(Zdroj: osobný archív informátorky 2019)

OBRÁZOK č. 11 – Kupalský oheň, Zakarpatská Ukrajina, okolie Volovca
(Zdroj: osobný archív informátorky 2019)

OBRÁZOK č. 12 – Kupalský oheň, Zakarpatská Ukrajina, okolie Volovca
(Zdroj: osobný archív informátorky 2019)

OBRÁZOK č. 13 – Kupalský oheň, Zakarpatská Ukrajina, okolie Volovca
(Zdroj: osobný archív informátorky 2019)